

Title	Türkçe Kelimelerde Çok Anlamlılığın Tespiti : Türkçe - Japonca Çeviri Örneği
Author(s)	Kolukisa, Ali Aycan
Citation	外国語教育のフロンティア. 1 p.97-p.104
Issue Date	2018-03-30
oaire:version	VoR
URL	https://doi.org/10.18910/69782
rights	
Note	

Osaka University Knowledge Archive : OUKA

<https://ir.library.osaka-u.ac.jp/>

Osaka University

Türkçe Kelimelerde Çok Anlamlılığın Tespiti *

– Türkçe - Japonca Çeviri Örneği –

Determining Polysemy In Turkish Words
– A Case Study on Turkish-Japanese Translation –

KOLUKISA, Ali Aycan

Özet

Yabancı dil öğreniminde, iki dilli sözlükler bireyler için en önemli kaynaklardır. Öte yandan, bu sözlüklerin yabancı dil eğitiminin vazgeçilmez birer parçası olduğu gerçeği bir kenara bırakılacak olursa, kullanıcı alışkanlıkları gözlemlendiğinde, ileri düzeydeki öğrencilerin tek dilli sözlükleri iki dilli sözlüklere tercih ettiği görülmektedir. Bunun arkasında ise, hedef dil ile kaynak dilde açıklanan kavramların yeteri derece örtüşmemesi bulunur. Aslında bu durum temel düzeyde gerçekleşen bir mesele değildir ve bir yabancı dilde ileri düzeylere gelinmediği sürece dil öğrenen bireylerin pek çoğu konuşmalarında neyin yanlış olduğunu dahi anlayamamaktadır. Bu bireyler genellikle iki dilli sözlüklerde eşleşen her kelimenin, her iki dilde de aynı koşul ve şartlarda birbirinin yerine kullanılabileceğini düşünmektedirler. Fakat bu durum esasen onların çevirilerindeki sözcüksel hatalarının temelini oluşturur.

Bu çalışmada öncelikle çokanlamlılığın ne olduğu ve nasıl meydana geldiği ele alınmış ve devamında da Türkçe-Japonca örneklerde görülen sözcüksel çeviri hatalarından yola çıkılarak, Türkçe'deki “güzel” kelimesinin yeni bir yan anlamının daha mevcut olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Öğrenimi, Çokanlamlılık, Sözcüksel Çeviri Hataları, İki Dilli Sözlükler.

Abstract

When we are learning a foreign language, it is obvious that bilingual dictionaries are the most important resources. However, if we leave aside the fact that the bilingual dictionaries are the most irreplaceable resources for foreign language education, user habits show that advanced-level of language learners prefer monolingual dictionaries mostly instead of a bilingual ones. When we look at the reasons behind this, it is because of the mismatching of concept explained in the target language, or in the source language. Actually this is not a matter realized at basic levels and most of the language learners do not even understand what is wrong in their utterances. They believe that

every matching word explained in bilingual dictionaries can be used as exactly as the same under every circumstances in both languages. However this is what indeed causes the lexical translation errors in their utterances.

In this paper, we will see first what the polysemy is and how it does come into existence. Then by considering the lexical translation errors seen in Turkish-Japanese examples, we will determine and suggest a new connotative meaning for the Turkish word “güzel”.

Keywords: Foreign Language Learning, Polysemy, Lexical Translation Errors, Bilingual Dictionaries.

1. Giriş

İki dilli sözlükler, bir yabancı dilli öğrenirken pek çoğumuzun başvurduğu en önemli kaynaklardandır. Dil öğreniminde sözlük kullanımının tarih sayfalarında Sümerlere kadar dayandığı bilinmektedir (bkz. Kolukısa, 2016: 39 - 40). Sümerlerden günümüze kadar oldukça büyük bir yol kat eden bu eserler, son zamanlardaki teknolojik gelişmeler neticesinde fiziksel şekilleri itibariyle büyük değişimler geçirmiş olsalar da, halen varlıklarını sürdürmektedirler. Öte yandan içerik olarak günümüzdeki durumlarına gelmeleri de uzun ve zahmetli bir gelişim sürecini gerektirmiştir.

Günümüz iki dilli sözlüklerinin yabancı dil eğitimin vazgeçilmez eserleri olduğu gerçeğini bir yana bırakacak olursak, kullanıcı alışkanlıkları gözlemlendiğinde çeviri yapma haricinde, ileri seviyelerde yerlerini hedef dilde yazılmış tek dilli sözlüklere bıraktıkları bilinmektedir. Bunun arkasındaki sebeplere baktığımızda, en ön sıralarda hedef dilde açıklanan ile kaynak dilde ele alınan kelime arasında bir takım farklılıkların ya da anlamsal açıdan örtüşme problemleri gibi bir takım uyumsuzlukların mevcut olduğunun farkına varılmasıdır ki, bu durum genel itibariyle temel seviyede değil, ileri seviyelerde o yabancı dili bilen bireylerin farkına varabildiği bir durumdur. İki dilli sözlüklerde görülen bu tür sıkıntıların temelinde ise, kelimelerin çokanlamlılığının yattığını söylememiz mümkündür.

2. Çokanlamlılık

Günay (2007: 193)’te, çokanlamlılıkta bir tek gösterenin birden çok gösterileninin var olduğundan bahsedilir. Yine Bayraktar (2006: 157)’de çokanlamlılık, “*bir sözcüğün, temel anlamını yitirmeden, çeşitli yollardan, temel anlamıyla ilişkili olan yeni kavramlar anlatır duruma gelmesi*” olarak tanımlanmaktadır. Aksan (2009: 178-188) ise, çok anlamlılığın oluşmasına ortam hazırlayan başlıca sebepler olarak dildeki aktarma ve benzetme gibi çeşitli söz sanatlarını işaret eder. Dolayısıyla, Aksan (2009: 188)’de “*sözcüklerin birden çok kavramı yansıtır duruma gelmiş olmaları*” olarak tanımlanan çokanlamlılığı, ilk başlarda tek bir kavramın simgesi olarak

ortaya çıkan bir sözcüğün zaman içerisinde ait olduğu toplumdaki kullanımı neticesinde birden çok kavramı işaret eder hale dönüşmesi olarak düşünmemiz mümkündür. Diğer bir yandan insanoğlunun çokanlamlı sözcüklere olan gereksinimi ise, Saitō ve Ishii (2011: 23)’de ifade edildiği gibi “*kelime sayısını azaltarak hafıza yükünü hafifletme*” işlevinden kaynaklanır.

Çokanlamlı bir sözcük birden fazla kavramı yansıtır. Ancak sözcükler her ne kadar birden fazla kavramı yansıtır duruma dönüşse de, o sözcüğün temel bir anlamı da daima mevcuttur. Bunun başlıca nedeni, sözcüğün yansıtır hale geleceği yeni kavramların oluşabilmesi için öncelikle o sözcüğün temel olarak belirli bir kavramı yansıtıyor olması gerekliliğidir ki, bu sayede çeşitli söz sanatlarının meydana gelmesi, bu temel anlamdan hareketle mümkün olabilsin. Bu temel anlam dışında kalan ve kelimenin sonradan yansıtır hale geldiği diğer anlamları ise kısaca *yan anlam* olarak adlandırılmaktadır (bkz. Cowie 2009: 64, Klein ve Murphy 2001: 280, Aksan 2009: 189)

Örneğin, Japoncadaki “kirei” sıfatını ele alalım. Temel seviyelerde karşılaşılan bu sözcük için Japonca-Türkçe sözlüklerin hemen hemen hepsinde Türkçe eşdeğerlik olarak ilk sıralarda “güzel” sözcüğü verilmektedir.

※ **kirei** ... ~na < 綺麗な > güzel, temiz

(kısaltma)

※ Demirci, M. *Japonca-Türkçe / Türkçe-Japonca Cep Sözlüğü (J – T Kısmı)*. İstanbul: JKEM, 2003:151.

※ **kirei** きれい ... ~na güzel, temiz, duru, kılıklı, pak, şeker, akız gibi.

(kısaltma)

※ Takeuchi, Kazuo. *Japonca - Türkçe Sözlük*. Tokyo: Daigaku Shorin, 2000: 376.

※ **kirei** [se] güzel, sevimli; temiz; derli toplu...

(kısaltma)

※ Japon Vakfı. *Temel Japonca Türkçe Sözlük*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2002: 361.

Yabancı dil öğreniminin vazgeçilmez kaynakçaları olan iki dilli sözlüklerden yararlanarak Japonca öğrenimine başlayan bireylerden bu kelime ile ilgili cümle kurmaları istenildiğinde pek çoğu bu eserlerdeki eşleştirmeyi yukarıda da verilenlerden yola çıkarak “kirei = güzel” şeklinde algılamaktadır. Bu sayede, örneğin “*güzel çiçek = kirei na hana*” ya da “*güzel kız = kirei na kanojo*” gibi ifadeler üretebilmektedirler. Ancak “kirei = güzel” şekilde yapılan eşleştirme, bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir.

Burada bir de “güzel” sözcüğünün Japonca’da “kirei” sözcüğüne eşdeğer olarak verilip verilmediğini bu kez de Türkçe - Japonca iki dilli sözlükleri inceleyerek görelim.

※ **güzel** kirei na 綺麗な, utsukushii 美しい, ii 良い/善い yoi, suteki na 素敵な kawaii 可愛い.

(kısaltma)

※ Demirci, M. *Japonca-Türkçe / Türkçe-Japonca Cep Sözlüğü (T - J Kısmı)*. İstanbul: JKEM, 2003:103.

※ **güzel** kirei na, utsukushii, mibae no, subarashii, kawaii.

(kısaltma)

※ Masuda, Junri. *Japonca Cep Sözlüğü*. İstanbul: Fono Sözlük Dizisi, 2013: 253.

※ **güzel** 形美しい (utsukushii), きれいな (kirei na), かわいい (kawaii); よい (yoi), すばらしい (subarashii)

(kısaltma)

※ Takeuchi, Kazuo. *Türkçe - Japonca Sözlük*. Tokyo: Daigaku Shorin, 1989: 160.

Yukarıda da görüldüğü üzere, Türkçe-Japonca sözlüklerin hemen hemen tamamında “güzel” sözcüğünün eşdeğeri olarak ilk sıralarda “kirei” sözcüğü verilmiştir. Fakat öte yandan aşağıdaki Türkçe cümleyi Japonca’ya çevirdiğimizde, Japonca’da “kirei” sözcüğünün kullanılmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Bu durum, iki dilli sözlüklerin yapısal sorunlarından kaynaklanmakta olup, Japonca eğitimi gören bireylerin sözlük kullanarak kurmuş oldukları cümlelerde de hatalı kullanım olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Örnek 1 : Annem hep tadı çok güzel kekler pişirir.

Jap.Çev. : Okāsan wa itsumo aji no totemo *kirei na kēki o tsukutte kuremasu.

Temel olarak, Türkçe’de “göze ve kulağa hoş görünen, hayranlık uyandıran” şeklinde temel anlamı bulunan “güzel” kavramı, Japonca’da “rengi, şekli, vb. göz alıcı ve zarif olan¹⁾” şeklinde temel anlamı bulunan “kirei” sözcüğü ile örtüşmekte olsa da, yan anlamların tamamının da aynı şekilde örtüşeceğinden bahsedebilmemiz pek mümkün değildir.

Aşağıda bir de “güzel” sözcüğü hususunda Türkçe-Türkçe sözlüklerde ne tür açıklamaların verildiğine bir bakalım.

※ **güzel** sf. 1. Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, **çirkin** karşıtı: Güzel kız. *Güzel çiçek. Yalının En güzel odası bizimdi.* 2. İyi, hoş: “Güzel şey canım, milletvekili olmak!”- Ç. Altan. 3. Beklenene uygun düşün ve başarı düşüncesi uyandıran: *Güzel bir fırsat.* 4. Soyluluk ve ahlaki üstünlük düşüncesi uyandıran: *Güzel duygular. Güzel hareketler.* 5. Görgü kurallarına uygun olan. 6. Sakin, hoş (hava): *Güzel bir gece.* 7. Okşayıcı, aldatici, kandırıcı: *Güzel vaatler.* 8. Pek iyi, doğru: *Güzel güzel amma!* ----- (kısaltma).

※ Akalın, Ş. Haluk, vd. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: T.D.K. Yayınları, 2011: 1014.

Bu açıklamalardan²⁾ özellikle 1. ve 2. maddelere dayanarak “güzel” sözcüğünün ne şekilde kullanıldığını açıklamamızın mümkündür. 1. anlama dayanarak *yapılan yemeğin ya da kekin dış görünüşünün insanda hayranlık uyandırdığından* ya da *göze hoş geldiğinden* söz etmemiz mümkündür. Yine benzer bir şekilde Türkçe’de 2. anlama dayanarak *pişirilen bir yemeğin lezzetinin iyi ve hoş olduğundan* bahsetmemiz de mümkündür. Ancak, burada bir de örnek 1’de verdiğimiz cümlelerin Japonca’ya ne şekilde çevrileceğine bir göz atalım.

Örnek 2 : Annem hep tadı çok güzel kekler pişirir.

Tür. Çev. : Okāsan wa itsumo aji no totemo oishii kēki o tsukutte kuremasu.

Yukarıdaki bağlamda “güzel” sözcüğü, yemeğin dış görünüşünden ziyade içsel özelliği olan *tadının hoş ve güzel olduğunu* ifade etmede kullanıldığından, Japonca çevirisinde “kirei” sözcüğünü kullanmamız uygun değildir. Bunun sebebi ise, Japonca’daki “kirei” sözcüğünün herhangi bir nesnenin şekil ve renk gibi dış görünüşüne ilişkin yahut bir sesin billurluğu hususunda insana hoş ve güzel gelen duyguları ifade etmede kullanılabilmesi mümkün iken; yemeğin tadı gibi, tat alma duyumuz vasıtasıyla algılanan *hoş ve güzel* ifadelerinde kullanılabilmesinin mümkün olmayışından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki bağlamda, tat alma duyumuz vasıtasıyla insana güzel ve hoş gelen anlamında, Japonca çeviride “oishii” sözcüğünün tercih edilmesi gerekir. Bu sözcüğün Türkçe eşdeğeri ise, “lezzetli” sözcüğüne tekabül etmektedir.

Diğer bir yandan acaba bu durum yalnızca Japonca’daki “kirei” sözcüğüne özgü bir durum mudur yahut “güzel” sözcüğünün şuna kadar sözlüklerde tespit edilmemiş herhangi bir başka bir anlamı mı mevcuttur, bu sorulara aşağıdaki kısımda yanıt arayalım.

3. Çokanlamlı Kelimelerde Yeni Anlam Tespiti

Bu bölümde öncelikle “güzel” sözcüğünün yukarıdaki anlamları dışında her hangi bir anlamının olup olmadığını tayin edebilmek için bu sözcüğün diğer sözcüklerle olan ilişkilerini gözlemlemek gerekmektedir. Aşağıda “güzel” sözcüğünün yemekle ilgili bağlamlardaki kullanımı görülmektedir.

1. Akşamki baloda yediğimiz o olağanüstü güzel yemekleri siz mi yaptınız?
2. Şu köşede yani açılan restorana gidelim mi? Yemekleri çok güzel ve oldukça da hesaplı...
3. Geçen geldiğimizde köftecide ayaküstü yediğimiz köfte ekmeği hatırlıyor musun? Ne kadar da güzeldi değil mi?

4. Eşiniz tadı harikulade güzel kekler pişiriyor, acaba bunu firmamızda satmayı düşünmez mi?

Şimdi yukarıdaki cümlelerde görülen güzel sözcüklerini “*lezzetli*” sözcüğü ile değiştirerek aynı anlamı verip vermediğine bir bakalım.

5. Akşamki baloda yediğimiz o olağanüstü lezzetli yemekleri siz mi yaptınız?
6. Şu köşede yani açılan restorana gidelim mi? Yemekleri çok lezzetli ve oldukça da hesaplı...
7. Geçen geldiğimizde köftecide ayaküstü yediğimiz köfte ekmeği hatırlıyor musun? Ne kadar da lezzetlidi değil mi?
8. Eşiniz tadı harikulade lezzetli kekler pişiriyor, acaba bu kekleri firmamızda satmayı düşünmez mi?

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, verilen bağlamların hemen hemen tamamında “*lezzetli*” sözcüğünü kullanmamız mümkündür. Dolayısıyla, her ne kadar şuana kadar hazırlanan Türkçe-Türkçe sözlüklerde “*güzel*” için “*lezzetli*” şeklindeki bir tanımına yan anlamlarda rastlamak mümkün olmasa da, aslında “*güzel*” sözcüğünün içerisinde “*lezzetli*” anlamının olabileceğini savunmak, yukarıdaki bağlamlardan da anlaşılacağı üzere, imkânsız değildir. Ancak, “*güzel*” sözcüğünü açıklamada faydalandığımız Türk Dil Kurumu Sözlüğüne baktığımızda “*güzel*” sözcüğünün özellikle yemeklerle birlikte kullanıldığında “*lezzetli*” şeklinde bir anlamının olabileceğine dair her hangi bir açıklama bulunmamaktadır. Öte yandan, her ne kadar yukarıdaki bağlamlarda “*güzel*” sözcüğü genel olarak “*lezzetli*” anlamında kullanılsa da, örnek 7’deki bağlamda “*güzel*” sözcüğü kullanıldığında “a) *köftecide birlikte geçirdiğimiz o an ne kadar güzeldi...*” ve “b) *yediğimiz köfte-ekmek ne kadar da güzeldi...*” şeklinde iki tip yorum söz konusu iken, “*lezzetli*” sözcüğü kullanıldığında ise bu durum sadece “b” de görülen yoruma indirgenmiş olur.

4. Sonuç

Bir sözcüğün temel anlamını, hiçbir bağlam içerisinde kullanılmadığı durumlarda dahi o dilin kullanıldığı toplumda en yaygın olarak anlaşılan ya da o dili kullanan insanların ilk aklına gelen anlamı olarak düşünmek ve yine buna bağlı bir ayırım yaparak sözcüğün temel anlam tanımını yapmak mümkün iken; aynı sözcüğün tüm yan anlamlarının tespit edilebilmesi o denli basit bir iş değildir. Bu durumda, çokanlamlı bir sözcüğün yan anlamlarının tespitinde diğer sözcüklerle olan ilişkilerine bakılması gerekir.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada görüldüğü gibi, “yemek” sözcüğü ile bağlantısı olan ya da eşdizimsel olarak “yemek” sözcüğü ile birlikte karşımıza çıkan “güzel” sözcüğünü “lezzetli” şeklinde yorumlamak belirli ölçüde mümkündür. Ancak TDK (Türk Dil Kurumu) Sözlüğü başta olmak üzere diğer pek çok Türkçe sözlükte de “güzel” sözcüğünün yan anlamlarında “lezzetli” şeklinde bir açıklama bulunmamaktadır. Bu eksiklik aynı zamanda Türkçe-Japonca sözlüklere de aynı şekilde yansımış ve beraberinde bir takım sıkıntılar da getirmiştir.

Her sözcük farklı kültürlerde farklı şekillerde kavramlaşmaya uğramaktadır. Türkçe’den diğer yabancı dillere çeviri yapılırken, o yabancı dilin ait olduğu toplumdaki kavramlaşma şekillerine de özen göstermek ve bunu yaparken de bir sözcüğün diğer sözcüklerle olan kullanım ilişkilerine bakmak gerekir. Türkçe-Japonca çeviri örneğinde görüldüğü gibi, kaynak dilde tek bir çekirdek halinde meydana gelen kavramlaşmalar, hedef dilde iki ya da daha fazla farklı çekirdeğe bölünmüş olabilmektedir. Bu durum özellikle, bireylerin anadilinden yabancı bir dile yapmış olduğu çevirilere *sözcüksel çeviri hatası* olarak yansımaktadır.

* Bu çalışma, 3-4 Kasım 2016 tarihlerinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nde düzenlenen *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu*’nda sunulan “Japonca-Türkçe Sözlüklerde Görülen Çok Anlamlılık Üzerine - Türkçe Ulusal Derlem Kullanım Örneği” adlı bildiri temel alınarak hazırlanmıştır.

- 1) Dijital Daijisen. Tokyo: Shogakkan, Aralık 2014 Versiyonu.
- 2) Yukarıda yalnızca örnek cümlemizdeki işlevine uygun olarak, “güzel” sözcüğünün sıfat kullanımına ilişkin açıklamalarına bakılmıştır.

Kaynakça

AKSAN, Doğan

2009 *Her Yönüyle Dil - Ana Çizgileriyle Dilbilim - 1.2.3. Ciltler*. Ankara: TDK Yayınları. (ISBN: 9751609755)

BAYRAKTAR, Nesrin

2006 *Dil Bilimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. (ISBN: 9755916970)

COWIE, A.P

2009 *Semantics*. NY: Oxford University Press.

GÜNAY, V. Doğan

2007 *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual. (ISBN: 9789756008317)

KLEIN, Deborah E. ve MURPHY, Gregory L

2001 “The Representation of Polysemous Words”. *Journal of Memory and Language*, No. 45, p. 259 - 282.

KOLUKISA, A. Aycan

2016 *Japon Sözlüklerinin Gizemi*. İstanbul: Kriter Yayıncılık. (ISBN: 9786059336086)

SAITŌ, Michiaki ve ISHII, Masahiko

2011 *Korekara no Goiron*. Tokyo: Hitsuji Shobo. (ISBN: 9784894762831)

Sözlükler

AKALIN, Ş. Haluk, vd

2011 *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. Ankara: T.D.K.Yayınları.

DEMİRCİ, M

2003 *Japonca-Türkçe Türkçe-Japonca Cep Sözlüğü*. İstanbul: JKEM.

Dijital Daijisen

2014 Tokyo: Shogakkan. (Aralık 2014 - Elektronik Versiyonu).

JAPON VAKFI

2002 *Temel Japonca Türkçe Sözlük*. Ankara: Ayraç Yayınevi.

MASUDA, Junri

2013 *Japonca Cep Sözlüğü*. İstanbul: Fono Sözlük Dizisi.

TAKEUCHİ, Kazuo

1989 *Türkçe - Japonca Sözlük*. Tokyo: Daigaku Shorin.

2000 *Japonca - Türkçe Sözlük*. Tokyo: Daigaku Shorin.